KASBIY TA’LIMDA MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING DIDAKTIK MEXANIZMLARI

Anorboyev Zulfiqor Baxodir o’g’li
Email;zulfiqoranorboyev7@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasbiy ta’lim jarayonida mustaqil ta’limni tashkil etishning didaktik mexanizmlari, o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, mustaqil ta’lim samaradorligini ta’minlashda maqsadli topshiriqlar, individual ta’lim yo‘nalishlari, refleksiv tahlil va mezonlarga asoslangan baholashning ahamiyati asoslangan.

Kalit so‘zlar: kasbiy ta’lim, mustaqil ta’lim, didaktik mexanizmlar, mustaqil fikrlash, o‘quv faoliyati, o‘z-o‘zini nazorat qilish, ta’lim samaradorligi.

Kirish

Zamonaviy kasbiy ta’lim tizimida ta’lim oluvchilarning nazariy bilimlarni egallashi bilan bir qatorda, ularni mustaqil ravishda izlash, tahlil qilish va amaliy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida mustaqil faoliyatga yetarlicha e’tibor berilishi o‘quvchilarning bilishga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi, mas’uliyat hissini shakllantiradi va kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Mustaqil ta’lim faqat o‘qituvchi tomonidan berilgan vazifalarni auditoriyadan tashqarida bajarish bilan cheklanmaydi. U ta’lim oluvchining maqsad qo‘yishi, zarur axborotni izlab topishi, o‘z faoliyatini rejalashtirishi, natijalarni tahlil qilishi va xulosalar chiqarishini qamrab oluvchi yaxlit pedagogik jarayondir.

Shu sababli kasbiy ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etishning samarali didaktik mexanizmlarini aniqlash, ularni o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash va natijalarni baholash mezonlarini belgilash dolzarb ilmiy-metodik masala hisoblanadi.

Asosiy qism

Mustaqil ta’limning didaktik mohiyati

Mustaqil ta’lim ta’lim oluvchining o‘quv maqsadlariga erishish uchun o‘z faoliyatini muayyan darajada mustaqil rejalashtirishi, amalga oshirishi va nazorat qilishi bilan tavsiflanadi. Kasbiy ta’limda ushbu jarayon nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, amaliy topshiriqlarni bajarish va kasbiy vaziyatlarni tahlil qilish bilan chambarchas bog‘liq.

Mustaqil ta’limni samarali tashkil etish uchun, avvalo, topshiriqlarning maqsadi va kutilayotgan natijalari aniq belgilanishi zarur. Topshiriqlar ta’lim oluvchining mavjud bilim darajasiga mos kelishi bilan birga, uni yangi bilimlarni izlashga va mustaqil qaror qabul qilishga undashi lozim.

Bunda o‘qituvchi bilimlarni tayyor shaklda yetkazib beruvchi subyekt sifatida emas, balki ta’lim faoliyatini loyihalashtiruvchi, yo‘naltiruvchi va natijalarni tahlil qilishga ko‘maklashuvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi.

Mustaqil ta’limni tashkil etishning asosiy didaktik mexanizmlari

Kasbiy ta’limda mustaqil ta’lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi o‘zaro bog‘liq mexanizmlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Birinchidan, maqsadli rejalashtirish mexanizmi. Mustaqil ta’lim topshiriqlari aniq o‘quv maqsadlari va kutilayotgan natijalar asosida ishlab chiqiladi. Bunda ta’lim oluvchi qanday bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi kerakligi oldindan belgilanadi.

Ikkinchidan, differensiallashtirilgan topshiriqlar mexanizmi. Ta’lim oluvchilarning tayyorgarlik darajasi va individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda turli murakkablikdagi topshiriqlar taklif etiladi. Bu yondashuv har bir ta’lim oluvchining imkoniyatlariga mos o‘quv faoliyatini tashkil etishga yordam beradi.

Uchinchidan, muammoli-vaziyatli ta’lim mexanizmi. Mustaqil ta’lim jarayonida kasbiy vaziyatlar, muammoli savollar va amaliy masalalardan foydalanish ta’lim oluvchilarning tahliliy fikrlashi hamda muqobil yechimlarni ishlab chiqish qobiliyatini rivojlantiradi.

To‘rtinchidan, o‘z-o‘zini nazorat qilish mexanizmi. Ta’lim oluvchi o‘z faoliyatining oraliq va yakuniy natijalarini belgilangan mezonlar asosida tekshiradi. Bunda nazorat savollari, tekshiruv varaqalari, o‘zini o‘zi baholash jadvallari va refleksiv kundaliklardan foydalanish mumkin.

Beshinchidan, refleksiv tahlil mexanizmi. Bajarilgan topshiriqlar yuzasidan ta’lim oluvchi erishilgan natijalarni, duch kelgan qiyinchiliklarni va kelgusida takomillashtirilishi lozim bo‘lgan jihatlarni aniqlaydi. Bu mexanizm o‘quv faoliyatini ongli ravishda boshqarishga yordam beradi.

Mustaqil ta’limning takomillashtirilgan modeli

Yuqoridagi nazariy qarashlar asosida kasbiy ta’limda mustaqil ta’limni tashkil etishning quyidagi mualliflik modeli taklif etiladi:

Maqsadli bosqich — o‘quv maqsadlari va kutilayotgan natijalarni belgilash.

Loyihalash bosqichi — mustaqil topshiriqlar, axborot manbalari va bajarish mezonlarini ishlab chiqish.

Faoliyat bosqichi — topshiriqlarni mustaqil bajarish, axborotni izlash va muammoli vaziyatlarni hal qilish.

Nazorat-baholash bosqichi — natijalarni mezonlar asosida tekshirish va baholash.

Refleksiv-takomillashtirish bosqichi — faoliyatni tahlil qilish, xatolarni aniqlash va keyingi ishlarni rejalashtirish.

Modelning o‘ziga xos jihati shundaki, mustaqil ta’lim bir martalik topshiriqni bajarish jarayoni sifatida emas, balki rejalashtirish, faoliyat, nazorat va takomillashtirish bosqichlarini qamrab oluvchi uzluksiz pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Mazkur modelni amaliyotga joriy etishda topshiriqlarning kasbiy yo‘nalganligi, ta’lim oluvchining mustaqillik darajasi, pedagogik yordamning maqsadga muvofiqligi va baholash mezonlarining aniqligi muhim shartlar hisoblanadi.

Mustaqil ta’lim samaradorligini baholash

Mustaqil ta’lim samaradorligini aniqlash uchun faqat topshiriqning bajarilganligi emas, balki uni bajarish jarayonida namoyon bo‘lgan mustaqillik va fikrlash darajasi ham hisobga olinishi kerak.

Baholash quyidagi mezonlar asosida tashkil etilishi mumkin:

Maqsadni anglash — topshiriqning maqsadi va talablarini tushunish.

Axborot bilan ishlash — zarur manbalarni izlash, tanlash va tahlil qilish.

Mustaqil yechim ishlab chiqish — muammoga mos yechim taklif etish va uni asoslash.

O‘z-o‘zini nazorat qilish — bajarilgan ishni mezonlar asosida tekshirish.

Refleksiv tahlil — o‘z faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarni aniqlash.

Ushbu mezonlardan foydalanish o‘qituvchiga ta’lim oluvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatish va keyingi pedagogik faoliyatni tegishli ravishda rejalashtirish imkonini beradi. Biroq modelning samaradorligi amaliy tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi lozim.

Xulosa

Kasbiy ta’limda mustaqil ta’limni samarali tashkil etish ta’lim oluvchilarning bilimlarni mustaqil o‘zlashtirishi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va o‘z faoliyatini nazorat qilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Buning uchun maqsadli rejalashtirish, differensiallashtirilgan topshiriqlar, muammoli ta’lim, o‘z-o‘zini nazorat qilish va refleksiv tahlil mexanizmlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish zarur.

Taklif etilgan besh bosqichli model mustaqil ta’limni izchil tashkil etish, uning natijalarini belgilangan mezonlar asosida baholash va ta’lim jarayonini takomillashtirishga yo‘naltirilgan. Modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun uni muayyan kasbiy ta’lim yo‘nalishida sinovdan o‘tkazish, dastlabki va yakuniy natijalarni qiyoslash hamda statistik tahlil qilish tavsiya etiladi.

Shunday qilib, mustaqil ta’limni tashkil etishning didaktik mexanizmlarini takomillashtirish kasbiy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi muhim pedagogik yo‘nalishlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637, 2020-yil 23-sentabr.
2. Knowles M. S. *Self-Directed Learning: A Guide for Learners and Teachers.* New York: Association Press, 1975.
3. Zimmerman B. J. Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice.* 2002. Vol. 41, No. 2. P. 64–70.
4. Nicol D. J., Macfarlane-Dick D. R. Formative Assessment and Self-Regulated Learning: A Model and Seven Principles of Good Feedback Practice. *Studies in Higher Education.* 2006. Vol. 31, No. 2. P. 199–218.
5. Biggs J., Tang C. *Teaching for Quality Learning at University.* 4th ed. Maidenhead: Open University Press, 2011.